
KİTÂBİYAT

Tanrı'nın Varlığına Dair Argümanlar: Ateist Din Felsefesi Eleştirisi

Adnan Aslan

İstanbul: İSAM Yayınları, 2006. 144 sayfa.

Tanrı'nın varlığına dair argümanlar din felsefesinde en dikkate değer tartışma konuları arasında yer alır. Hatta bu tartışmaların Batı felsefesi içinde, din felsefesinin oluşumundan çok daha eski bir geçmişe sahip olduğunu söylemek yerindedir. Zira din felsefesi diye bir felsefi saha, Aydınlanma çağıyla birlikte aklın hükümranlığına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Hem Orta Çağ İslâm dünyasında hem de Orta Çağ Hıristiyan dünyasında Tanrı'nın varlığı inancına veya bu inancın reddine dair akli argümanlar kurmak, felsefi veya teolojik çalışmaların önemli ögeleri arasında yer almaktaydı. Şurası açıktır ki, çağlardır süren tartışmalar sonunda ne lehteki argümanlar ne de aleyte olanlar herkesi ikna edici olmuştur. Tanrı'nın “bâtın” oluşunun ya da dünyanın insanların Tanrı'ya inanma hususunda özgürlüklerini temin edecek kadar müphem oluşunun bir gereği olarak bu argümanlar tahsil edilmeye ve yenileri ile desteklenmeye devam edecektir.

Adnan Aslan'ın *Tanrı'nın Varlığına Dair Argümanlar: Ateist Din Felsefesi Eleştirisi* başlıklı çalışması, sürüp gelen bu çabaların en yeni örneklerinden birisidir. Kitabın temel kurgusu, Tanrı sözkonusu olduğunda insan bilgisinin yetersizliğine dayanarak vahiy kaynaklı bilginin öneminin belirtilmesidir. İlk bakışta, kitap ateist din felsefesinin eleştirisi olması hasebiyle, Tanrı'nın varlığı lehindeki argümanlara yöneltilen itirazların eleştirisi gibi bir izlenim verir. Ancak Aslan lehte ve aleyteki argümanlardan bir tarafı desteklemekten ziyade, her iki tarafa da eleştirel bir yaklaşım sergiler. Bu nedenle Aslan'ın çalışması

her iki grubun bakış açısından farklılık arz eder. Zira kitap hem lehteki hem de aleyhteki argümanların sınırlılığını ortaya koyarak, Tanrı'nın varlığı başta olmak üzere, dinî hakikat iddialarında “vahyin rasyonel argümanlardan daha yetkili olduğunu” (s.118) göstermek istemektedir.

Üç bölümden oluşan eserde, Birinci Bölüm'de “Ontolojik Argüman”, İkinci Bölüm'de “Kozmolojik Argüman” ve Üçüncü Bölüm'de “Teleolojik Argüman” a yer verilmiştir. Kitabın “Sonuç Yerine” başlıklı bölümünde ise Tanrı'nın varlığına dair argümanların işlevinin genel olarak sınırlarına işaret edilmekte, buna dayanılarak vahiy kaynaklı bilginin dinî inançtaki önemi vurgulanmaktadır.

İlk olarak şu belirtilmelidir ki, yazarın hedefi ve konuları ele alışındaki sistem dikkate alındığında, eser Türkçe'deki din felsefesi literatürüne önemli bir katkı olarak görülmelidir. Öncelikle yazarın çalışmadaki hedefi, Tanrı'nın varlığı konusunda ateist meydan okumalara cevap vermek ya da en azından cevap vermenin mümkün olduğunu göstermektir (s.7). Bu hedefine uygun olarak eser, tarihsel bir bakış açısı ile sınırlı değildir. Lehte veya aleyhte görüş serdeden filozofların sözlerine yer verildikten sonra, yazar kendi fikir ve eleştirilerini belirtmektedir. Tarihsel bilgi aktarmanın ötesinde, argümanların ve onlara getirilen itirazların felsefî değeri hususunda yazar kendi katkılarını sunmaktadır.

İkincisi, argümanlara dair harcıâlem, genel geçer yargıların ötesinde tahlilci bir yaklaşımın sergilenmiş olduğu vurgulanmalıdır. Kitap argümanların lehinde ve aleyhindeki temel görüşleri ele alırken, her argümanla ilgili olarak o konuda öne çıkmış filozofların (ontolojik argüman: Aziz Anselm, René Descartes ve Alvin Plantinga; kozmolojik argüman: Fârâbî, İbn Sînâ, Thomas Aquinas, Leibniz ve Richard Swinburne; teleolojik argüman: William Paley ve Richard Swinburne) görüşleri, ilgili argümanı eleştiren filozofların görüşleri ve onlara yöneltilen itirazlar (ontolojik argüman: Gaunilo ve I. Kant; kozmolojik argüman: I. Kant; teleolojik argüman: Hume) izah edilmiştir.

John L. Mackie, bütün argümanların eleştirmeni olarak yer almaktadır. Bir anlamda Tanrı'nın varlığı lehine kurulan argümanların hepsini eleştiren kişi olarak kitabın önemli bir kısmı Mackie'nin görüşlerinin izah ve eleştirisine ayrılmıştır, demek yanlış olmaz. Kitap Mackie'nin karşı argümanlarının bir değerlendirmesi olmamakla birlikte, onun düşüncesine verilen bu ağırlık yazarın amaçladığı bir şeydir; zira “Mackie'nin ateistik din felsefesi sadece modern teist din felsefecilerine değil, aynı zamanda tek Tanrı'ya inanan bütün geleneksel dinlerin mensuplarına da bir meydan okumadır” (s.7).

Kitabın eleştiriyeye en açık tarafı, işlediği konuların derinliği ile kitabın hacmi arasındaki uyumsuzluktur denilebilir. Aslan hem lehteki hem de aleyhteki argümanlara ilişkin önemli tahlil ve değerlendirmeler yapmaktadır. Ancak bu değerlendirme ve tenkitlerin bazıları zaman zaman aydınlatıcı olmaktan çok, yeni sorular doğurmaktadır. Takdir edileceği üzere, kitapta işlenen her bir argüman için sayfalarca yazı yazılmış, bazan tek bir argümanı anlatmak için kitaplar tahsis edilmiştir. Kapsam olarak böylesi geniş argümanları ve onlara getirilen eleştirileri hacmi küçük bir çalışmada takdim edip tahlil etmek ve bunlara ek olarak değerlendirmeler yapıp tenkitler ortaya koymak yazarın görüşlerinin nispeten kapalı kalmasına neden olmuştur.

Yeterince tartışılmamış olduğu için tartışmalı sonuçlar ve yeni sorular ortaya çıkardığını düşündüğümüz görüşlere şu örnekler verilebilir: Birincisi, Aslan ontolojik argümanda “bütün bir varlığı insan merkezli yeniden inşa etmeye çalışan modern zihnin ve modern tavrın izlerini” bulmanın mümkün olduğunu söylemektedir (s.41). Bu iddia desteklenmesi oldukça güç bir iddiadır. Ontolojik argümanın en azından Anselm’e (1033-1109) ait olan türü oldukça eskidir ve bu hâliyle eğer bu argüman bir insan merkezlilik tazammun ediyorsa, bunun hiç de modern insanla sınırlanamayacağını gösterir. İkinci örnek olarak Aslan’ın kendi teklif ettiği ontolojik argüman zikredilebilir. Aslan, Descartes’in Tanrı kavramının insan zihninde hazır olduğu hükmüne dayanarak Tanrı’nın varlığının ispatlanabileceğini iddia eder (s.42). Aslan, 1. İnsanın kullandığı kavramları kendi tecrübesine dayanarak oluşturduğunu, 2. İnsan tecrübesi sınırlı olduğu için, sınırsız kemal sıfatlarla muttasıf bir varlık fikrini kendi tecrübesiyle oluşturamayacağını, 3. Dolayısıyla bu fikrin insan zihnine dışarıdan mükemmel bir varlık tarafından konulmuş olması gerektiğini, 4. Şu hâlde böyle bir varlığın var olduğunu iddia eder. Argümanı zayıflatıcı bir karşı örnek olarak denilebilir ki, argümana göre negatif sayılar fikri de insan zihnine bir negatif sayı tarafından konulmuş olmalıdır.

Aslan’ın kapalı argümanlarından birisi de Tanrı’nın âlemin izah edici ilkesi olduğunun kabulü ile, vahyin gerekliliği arasında kurduğu bağıdır (s.74). Neden birşeylerin var olduğu sorusunun cevabı olarak Leibniz’in Tanrı’nın kâinatın varlığını anlamlandırıp izah eden ilke olarak sunduğunu belirtir. Bu noktadan hareketle Aslan eğer “Tanrı’nın varlığı kâinatın varlığını izah eder” şeklindeki ilke kabul edilirse, “O zaman Tanrı’nın varlığının maddî dünyadan hareketle değil, vahiy gibi başka bir yolla ortaya konulması gerektiği de kabul edilmelidir” diye iddia eder. Böylece Aslan vahyin kozmolojik argümanın gerekliliğini iptal ettiğini savunur. Burada Aslan, izah etme ve delil olma ara-

sında bir ilişki kurmaktadır; fakat bunları ayrıntılı tartışmadığı için okuyucuyu ikna edici olmaktan ziyade, yeni sorularla baş başa bırakmaktadır.

Aslan'ın daha ayrıntılı tartışmaya muhtaç argümanlarından biri de Tanrı'nın varlığına veya yokluğuna dair argümanlarla gerçekte Tanrı'nın varlığı veya yokluğu arasında kurduğu ilgi etrafında döner. Aslan'a göre modern din felsefesinde gerçekliği tayin etmede akla ciddi bir rol verilmiştir. Bunun sonucu olarak âdeta "Tanrı'nın varlığına dair argümanların tutarlı olması, Tanrı'yı var kılmaktadır" veya "Tanrı'nın varlığının tutarsız olması, Tanrı'yı yok etmektedir" gibi saçma bir netice ortaya çıkmaktadır. "Hâlbuki Tanrı ontolojik olarak var ise O'nun varlığına dair deliller ne O'nu var kılar ne de delillerin yetersiz olması O'nu yok edebilir" (s.120). Aslan'ın bu değerlendirmesi oldukça ilgi çekici ve tartışma uyandıracak niteliktedir; zira sadece Tanrı'nın varlığı konusunda değil, bütün tecrübemizde bilgi kaynaklarımızla varlığını teyit edebildiğimiz şeyleri var, teyit edemediğimiz şeyleri de yok kabul ederiz.

Tanrı'nın Varlığına Dair Argümanlar: Ateist Din Felsefesi Eleştirisi, bu konudaki tartışmalara ciddi bir katkı olarak görülmelidir. Yazar, geleneksel ikili yapının ötesine geçerek lehte vealeyteki argümanların sınırlılığını gösterip vahyin dinî gerçekliğin tayininde oynadığı veya oynaması gereken rolü vurgular. Akli delillerle vahiyden kaynaklanan bilgi arasındaki ilişkinin nasıl kurulabileceği ya da kurulması gerektiği hususunda, Aslan'ın kurduğu argümanların yeni müzakereleri ve tartışmaları teşvik edici olacağını umarım. Ancak Aslan'ın eserde bu bağlamda serdettiği görüşlerinin sağlıklı değerlendirilebilmesi için daha ayrıntılı izahlar gereklidir. Umarım kitabın sonraki baskılarında ya da başka eserlerde, daha ayrıntılı müzakereler ortaya konur.

Rahim Acar
Marmara Üniversitesi

Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı

Orhan Türkođan

İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004. 2. Baskı, 790 sayfa.

"Önsöz", "Giriş", yirmi bir bölüm, "Sonuç" "Genel Kaynaklar" ve "Dizin"den oluşan çalışma, Osmanlı'dan günümüze Türk toplum yapısını genel hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kitapta öncelikle Osmanlı toplumunun sosyal, kültürel, tarihî, dinî ve siyasî yapısı; daha sonra da Türk toplum yapısı